

ФУНКЦІОНАЛЬНІ МЕЖІ ІНФАНТИЛЬНОСТІ В СИТУАЦІЇ ЖИТТЄВОЇ КРИЗИ

Іванашко Оксана

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

м. Луцьк, Україна,

e-mail: Ivanashko.Oksana@eenu.edu.ua

ORCID : [https:// orcid.org/0000-0002-9808-776X](https://orcid.org/0000-0002-9808-776X)

Мета. У статті розкрито психологічний зміст функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи. *Мета роботи* – теоретичне обґрунтування та моделювання функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи.

Методи. В основу дослідження покладено теоретичні *методи*: аналіз й узагальнення наукових джерел із проблем вивчення інфантильності та переживання життєвої кризи й психологічне моделювання як відтворення сутності функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи.

Результати. Основними *результатами* дослідження є теоретична експлікація психологічного явища життєвої кризи та зазначення специфічної симптоматики прояву інфантильності особистості; запропоновано теоретичну модель функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи, у якій виокремлено чотири онтологічних поля переживання критичних ситуацій («вітальність», «окреме життєве ставлення», «внутрішній світ» і «життя як цілісність»), та в кожному з них визначено функціональний зміст прояву інфантильності (упорядкування потреб, вибір оптимального способу досягнення, врахування внутрішньої узгодженості можливостей і рефлексивно-сміслова консолідація життєвої реалізації). Зазначено, що основна проблема порушення функціональних меж інфантильності розпочинається в зоні вітальності, що призводить до загальної затримки переходу в рефлексивно-сміслові зони життєвої реалізації особистості й відображається в незрілості комплексу «Я».

Висновки. Зазначено, що моделювання функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи розкриває науковий простір методологічного аналізу проблеми інфантілізму в характеристиках переінтеграції комплексу «Я» від вітальних атрибутів до онтології рефлексивно-сміслових перетворень особистості.

Ключові слова: життєва криза, інфантильність, вітальність, життєве ставлення, внутрішній світ, цілісність життя, комплекс «Я», особистість.

Ivanashko Oksana. Functional Limits of Infatilty in a Situation of Life Crisis. Purpose. The article reveals the psychological content of the functional limits

of infantilism in a life crisis. The purpose of the presented material is theoretical grounding and modelling of functional limits of infantilism in a life crisis.

Methods. The study is based on theoretical methods: analysis and generalization of scientific sources on the issues of infantilism studying and life crisis experiencing and psychological modelling as a reproduction of infantilism functional limits essence in a life crisis.

Results. Theoretical explication of the psychological phenomenon of a life crisis and indication of specific symptoms of infantilism are the main results. The theoretical model of infantilism functional limits in a life crisis has been proposed, in which four ontological fields of experiencing critical situations («vitality», «particular life attitude», «inner world» and «life as integrity») are singled out. The functional content of infantilism manifestation (needs streamlining, choosing the optimal way of achievement, consideration of internal coherence of opportunities, reflexive and semantic consolidation of life realization) is defined in each of them. It is noted that the main issue of violation of infantilism functional limits starts in the vitality zone, which leads to the general delay in transition to reflexive and semantic zones of life realization of a personality and is reflected in immaturity of Self-complex.

Conclusions. It is stated in conclusions, that modelling of infantilism functional limits in a life crisis opens scientific space of methodological analysis of infantilism issue in characteristics of reintegration of Self-complex from vital attributes to the ontology of reflexive and semantic transformations of a personality.

Key words: life crisis, infantilism, vitality, life attitude, inner world, life integrity, Self-complex, personality.

Иванашко Оксана. Функциональные границы инфантильности в ситуации жизненного кризиса. Цель. В статье раскрывается психологическое содержание функциональных границ инфантильности в ситуации жизненного кризиса. Целью работы является теоретическое обоснование и моделирование функциональных границ инфантильности в ситуации жизненного кризиса.

Методы. В основе исследования – теоретические методы: анализ и обобщение научных источников по проблемам изучения инфантильности и переживания жизненного кризиса и психологическое моделирование как воспроизведение сущности функциональных границ инфантильности в ситуации жизненного кризиса.

Результаты. Основными результатами исследования является теоретическая экспликация психологического явления жизненного кризиса и определение специфической симптоматики проявления инфантильности личности; предлагается теоретическая модель функциональных границ инфантильности в ситуации жизненного кризиса, в которой выделяются четыре онтологических поля переживания критических ситуаций («витальность», «отдельное жизненное отношение», «внутренний мир» и «жизнь как целостность») и в каждом из них определяется функциональное содержание проявления инфантильности (упорядочение потребностей, выбор оптимального способа достижения, учет внутренней согласованности возможностей и рефлексивно-смысловая консолидация

жизненной реализации). Указывается, что основная проблема нарушения функциональных границ инфантильности начинается в зоне витальности, что приводит к общей задержке перехода в рефлексивно-смысловые зоны жизненной реализации личности и отражается в незрелости комплекса «Я».

Выводы. Отмечается, что моделирование функциональных границ инфантильности в ситуации жизненного кризиса раскрывает научное пространство методологического анализа проблемы инфантилизма в характеристиках переинтеграции комплекса «Я» от витальных атрибутов до онтологии рефлексивно-смысловых преобразований личности.

Ключевые слова: жизненный кризис, инфантильность, витальность, жизненное отношение, внутренний мир, целостность жизни, комплекс «Я», личность.

Вступ. Останнім часом у психології все частіше заявляє про себе проблемне поле феномену «кризи», у якому виявляються різноманітні соціально-психологічні явища, серед яких – і «життєва криза», насичена різноманітними кризовими станами. Переживаючи такі психологічні стани, людина мобілізує всі зусилля для їх подолання, для чого вкрай необхідною є її зріла позиція в їх застосуванні. Тому проблема психічного інфантилізму особистості набуває особливого статусу в ситуації життєвих криз, адже інфантильний зміст психічного розвитку, його форми й рівні прояву визначають специфічну симптоматику проходження кризового переживання. Вважаємо, що в умовах сьогодення, коли в гострих умовах соціально-економічних змін, переживання життєвих криз набуває свого частого прояву, потрібно мати готовими методи та технології практичної допомоги людям із розладом психічного інфантилізму в кризових станах. Для конкретизації змісту такої психокорекційної роботи необхідне створення теоретичної схеми визначення функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи, що, на нашу думку, суттєво поглибить знання з вивчення досліджуваного психологічного явища.

Мета роботи – теоретичне обґрунтування та моделювання функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи.

Методи та процедура дослідження. В основу дослідження покладено теоретичні *методи* – аналіз й узагальнення наукових джерел із проблем вивчення інфантильності та переживання життєвої кризи й психологічне моделювання як відтворення сутності функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи.

Обговорення результатів. Передусім, заявлена проблема потребує розгляду психологічного явища «життєвої кризи», яку інтерпретують переважно як переломний момент у розвитку особистості. І з цим важко не погодитися, адже криза, за словами Г. Олпорта, визначається, передусім, ситуацією емоційного та розумового стресу, що вимагає значної зміни уявлень про світ і про себе за короткий проміжок часу (Олпорт, 2002). Тому загалом життєву кризу можна визначити як психологічний стан максимальної дезінтеграції на внутрішньопсихічному рівні та стані дезадаптації на соціально-психологічному рівні, що виражається у втраті основних життєвих орієнтирів (цінностей, базової мотивації, поведінкових патернів, звичного образу Я тощо) в умовах подолання перешкод у звичному русі життя суб'єкта, що призводить до неадекватної поведінки, нерво-во-психічних або психосоматичних розладів. Відтак часто життєва криза як різновид складної життєвої ситуації або як кризова ситуація вивчається в площині подій переживань, відносин, поведінки та реабілітації.

Основні теорії кризи ґрунтуються на дослідженнях різноманітних реакцій на життєві кризи в малій психіатрії Л. Ліндемана (Линдемманн, 2006), психологічних та психофізіологічних дослідженнях стресу й стадій розвитку дистресу (Сельє, 1982), концепції восьми життєвих циклів і відповідних їм психосоціальних криз (Еріксон, 2018) та концепціях допомоги в кризових ситуаціях (Титаренко, 2018).

Загалом під кризовим станом потрібно розуміти пролонговану в часі життєву кризу в різноманітних варіантах її прояву, як-от: «психологічна криза» (Амбрумова, 1985), «психодуховна криза» (Гроф, 2003), «біографічна криза» (Ахмеров, 1994), «криза професійного становлення» (Зеер, 1997). Ситуації, які призводять до певного кризового стану, традиційно поділяють на провокуючі (гостра реакція на стрес аж до реактивного психозу, посттравматичний розлад, шокова травма); перехідні (вікові кризи) та ситуації індивідуації (життєві й екзистенціальні кризи) (Чуйко, 2019).

Критична ситуація – це завжди є ситуація неможливості, у якій суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації внутрішніх потребностей свого життя (мотивів, прагнень, цінностей тощо). Ф. Василюк описує критичні життєві ситуації в поняттях стресу, фрустрації, конфлікту й кризи, де власне криза розглядається як криза життя, критичний момент і поворотний пункт життєвого шляху (Василюк,

1984). Внутрішньою необхідністю життя особистості є реалізація свого шляху та життєвого задуму. Психологічним «органом», який проводить задум крізь неминучі труднощі й складнощі світу, є воля. А коли воля є безсилою в перспективі реалізації життєвого задуму, тоді й виникає критична ситуація – криза. Тому, погоджуючись із думкою В. Василюка, можемо виокремити два види кризових ситуацій, які відрізняються мірою можливості реалізації внутрішньої необхідності життя: криза першого виду може серйозно ускладнювати реалізацію життєвого задуму, але тут зберігається можливість відтворення перерваного кризою ходу життя з утвердженням власної самототожності; криза другого виду, власне криза, робить реалізацію життєвого задуму неможливою й переживання такої неможливості стає метаморфозою особистості, її переродженням, прийняттям нового задуму життя, нових цінностей, нової життєвої стратегії, нового образу Я (Василюк, 1984).

Конкретна критична ситуація не є сталим утворенням, вона має складну внутрішню динаміку, у якій різні типи ситуацій неможливості взаємовпливають один на одного через внутрішні стани, зовнішню поведінку і її об'єктивні наслідки. Так, труднощі в досягненні певної цілі через тривале незадоволення потреби можуть викликати наростання стресу, яке, зі свого боку, негативно відобразиться на виконуваний діяльності та призведе до фрустрації. А далі агресивні спонукання або реакції, породжені фрустрацією, вступають у конфлікт із моральними установками суб'єкта й конфлікт знову викликає збільшення стресу та ін. При цьому основна проблематичність критичної ситуації полягає в можливості її зміщення з одного «виміру» в інший. Крім того, із моменту виникнення критичної ситуації починається психологічна боротьба з нею процесів переживання та загальна картина динаміки критичної ситуації починає ще більше ускладнюватися цими процесами, які можуть бути зручними в одному вимірі, а в іншому лише погіршувати її.

У цьому разі важливо враховувати психологічні особливості людини, яка переживає життєву кризу. У нашому випадку досить цікавим видається розгляд інфантильних особистостей, симптоматика яких характеризується зупинкою розвитку на більш ранній віковій сходинці. Це відображається в їхніх емоційних і характерологічних особливостях, нестійкості настрою, слабоконтрольованими потягами, недостатньою свідомою й цільовою активністю та навіть незрілими й

поверховими судженнями (Карвасарский, 2006). Основними проявами інфантилізму є невластива вікові дитячість, незрілість психічного та фізичного розвитку за відсутності грубих порушень інтелекту (Сабельникова, 2016). Клінічна картина інфантилізму досить різноманітна й, залежно від форми взаємодії з іншими психічними захворюваннями, проявляється щонайменше в трьох варіантах – органічному, який пов'язаний із патологією мозку; дисгармонічному, що наближений до істеричної психопатії; та гармонічному, який перебуває в межах норми й протікає без додаткової ускладнювальної симптоматики (Nolen, 2013).

У випадку викладу нашого матеріалу йтиметься саме про гармонічний інфантилізм, представники якого, хоча й характеризуються рисами фізичної та психічної незрілості, але в них не спостерігаємо порушення інтелекту. Будь-яка діяльність швидко їх стомлює, вони недостатньо послідовні, легко навіювані, нестійкі в настрої та афективно неврівноважені (Shaporeva, 2002). Хоча в прогностичному відношенні саме гармонічний інфантилізм є найсприятливішим у розвитку, адже за правильної організації навчання й виховання представники цього типу інфантилізму швидко наздоганяють своїх ровесників (Podolskij, 2012).

Вважаємо, що саме прояви інфантилізму є базовим фактором специфічного переживання життєвої кризи в таких її подійних параметрах, як несприятливі умови для життєдіяльності, загроза життю, різке зростання внутрішньоособистісної напруженості, виснаження адаптаційних ресурсів і «прорив» адаптаційного бар'єру, зміна динамічних стереотипів поведінки тощо.

Тому на теоретичному рівні спробуємо структурувати функціональні межі прояву інфантилізму в ситуації життєвої кризи, адже структурування в межах дослідження якості, властивості чи то функцій завжди відображає природний процес поглиблення знання. Дослідження В. Колесова становлять базові позиції роздумів із цього приводу, які наштовхнули нас на обов'язкове виокремлення морфологічної та функціональної меж психологічного явища (Колесов, 1991). На його думку, морфологічна межа людини – це її поверхня тіла, а функціональна – це те, що її оточує й, передусім, її соціальне оточення. Вони між собою взаємопов'язані, адже лише в комплексі можна забезпечити злагоджену дію центральної нервової системи та соціального досвіду: будь-яка істота має механізм підтримання

цілісності в умовах зовнішніх впливів і водночас поза межею цих впливів цілісність стає неможливою та навіть непотрібною. Тому функція цілісності завжди проявляє себе як процес взаємодії зі світом. Функціонування є зміною активності, що відбувається в межах певних рамок. Тобто функціонування розгортається як зміна функціональних станів. При цьому функціональний стан характеризується не якимось одним рівнем активності, як-от: на кшталт активності діяльності головного мозку, а певною кількістю рівнів у діапазоні функціонування. Кожен функціональний стан характеризується своїм діапазоном функціонування, усередині якого постійно відбуваються зміни, котрі характеризують саме цей стан. Основна особливість полягає в тому, що стійкий функціональний стан – це постійні зсуви активності, але в межах постійних (стійких) меж, вихід за межі яких веде до зміни функціонального стану. При цьому якість функціонування характеризується шириною меж діапазону функціонування, який у нашому випадку зумовлений проявами інфантильності, що має свої специфічні ознаки, а отже, й інфантильна особистість більш схильна до фіксації неадекватних способів адаптації, аж до спроб здійснення суїциду або патологічної дезадаптації індивіда (Beautrais, 2000).

Тому, моделюючи функціональні межі інфантильності в межах життєвої кризи, нами виокремлено особливе онтологічне поле переживання критичних ситуацій (за Ф. Василюком), яке задає норми функціонування та відображає особливий вимір життєдіяльності людини із властивою їй життєвою активністю й специфічною внутрішньою необхідністю.

У запропонованій моделі функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи статус онтологічного поля отримали «вітальність», «окреме життєве ставлення», «внутрішній світ» та «життя як цілісність» (рис. 1).

У кожному онтологічному полі переживання життєвої кризи прояви інфантильності набувають свого особливого функціонування: у межах вітальності відбувається *впорядкування потреб*, що функціонально забезпечує природний потребнісний цикл від виникнення потребнісного збудження до досягнення стану задоволення; у межах окремого життєвого ставлення заявляє про себе *вибір оптимального способу досягнення* як формування програми дій з одночасним залученням емоційної, вольової та мотиваційної сфер особистості; онтологія внутрішнього світу потребує *врахування внутрішньої*

узгодженості можливостей людини, яка пояснює чітку орієнтацію на адаптаційну збалансованість через усвідомлення власних можливостей і здібностей та почуття норми, яке відображає об'єктивні параметри соціальної дійсності й може бути досягнуте засобами розвиненої селективної уваги, підтримувального наміру, контролю емоцій та контролю оточення; а в онтологічних межах життя як цілісності відбувається *рефлексивно-сміслова консолідація життєвої реалізації* особистості, пояснює її психоресурсну визначеність у різноманітних життєвих ситуаціях засобом особистісної регламентованості поведінки та витриманості, що уможлиблює прояв особистісної гармонійності й самореалізації за рахунок відмови від зручних, а інколи й компенсаційних форм поведінки.

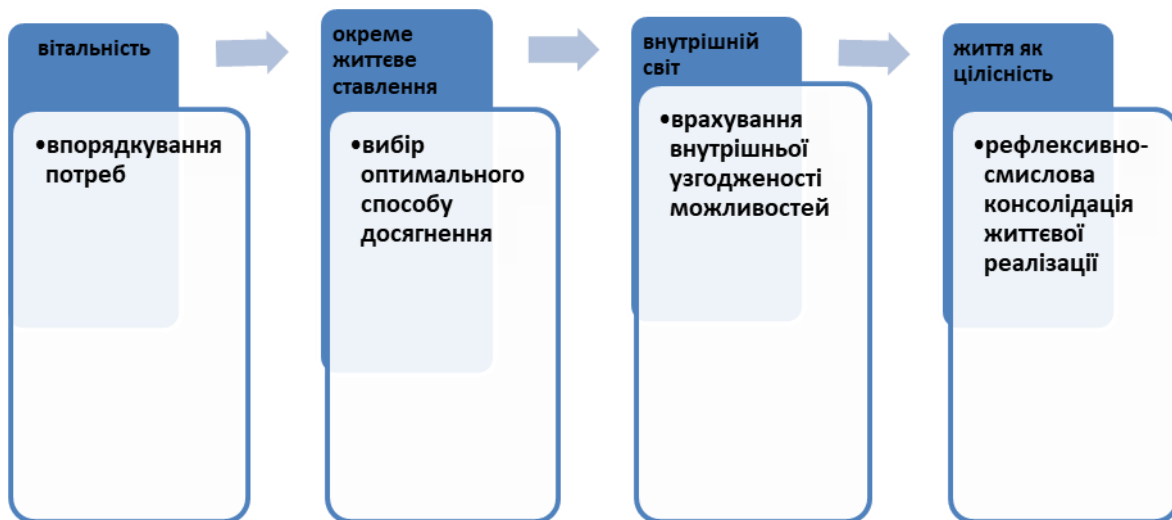

Рис. 1. Модель функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи

Запропонована модель визначення функціональних меж інфантильності демонструє їх поступовість ускладнення задля набуття оптимальної збалансованості особистістю в переживанні життєвих криз, а саме оптимальна межа здатна, залежно від стану світу й нашого власного бажання, змінювати свої характеристики, тим самим забезпечуючи взаємодію людини зі світом, адекватну її можливостям, мотивам і цінностям. Оптимальна психологічна межа являє собою вибудований у процесі життєвого шляху зусиллями самої людини функціональний орган, який в інфантильній особистості порушений і, як показує практика, потребує психологічної корекції.

Так, в онтологічному полі вітальності домінуючою є зона потреб-нісних еталонів, куди надходить сигнал їх обов'язкового задоволення.

Але протікання реальних процесів організації поведінки неможливе без задіяння вищих психічних функцій, які локалізовані в решті зазначених онтологічних полів. Вважаємо, що основна проблема порушення функціональних меж інфантильності розпочинається якраз у зоні вітальності за рахунок затримки потребнісного збудження, що призводить до загальної затримки переходу в мотиваційно-смыслові зони життєвої реалізації людини. Так, порушення механізму затримки в зоні представництва потреб може призводити до немотивованих або слабкомотивованих вчинків за типом «короткого замикання» і, в результаті, діяльність людини в той чи інший момент підкоряється випадковим або зручним збудженням. Зрозуміло, що якщо мотиваційне поле дійшло у своєму онтогенетичному розвитку до рівня адекватного задоволення базових потреб, то таких зсувів не повинно виникати, але у випадку слабкості розвиненості вітального поля з'являються ознаки незрілості. Тому важливо в ході індивідуального розвитку враховувати оптимальну для певної ситуації межу співвіднесення інформації про стан внутрішнього й зовнішнього просторів. А для цього потрібна подвійна чутливість: внутрішня, із боку внутрішнього тіла (чутливість до Себе), і зовнішня, що виникає в процесі взаємодії зі світом (чутливість до Світу). Недарма Т. Титаренко як авторка моделі життєвого шляху зазначає, що зміна особистісного простору збігається з кризою в житті індивіда, яка виникає як наслідок досягнення певного рівня психологічної зрілості і соціальних вимог, пропонованих індивіду на певній стадії розвитку (Титаренко, 2008). Також погоджуючись із думкою Ф. Василюка, підкреслимо, що в складному життєвому світі присутні різноманітні типи критичних ситуацій, але саме в ситуації кризи суб'єкт зіштовхується з неможливістю реалізації певного мотиву (Василюк, 1995). І тому в міру дорослішання людина повинна оцінювати різноманітні способи задоволення потреб, адже інтегральний образ однієї й тієї самої потреби в дорослої людини набагато ширший. І він може реалізуватися більшою кількістю мотивів, а отже, ширшим і глибшим охопленням ситуації та власних можливостей. Відтак особистість може уникнути стану переживання кризи як глобальної поразки всієї своєї цілісності, а інфантильній особистості це зробити дуже важко.

Перехід з онтологічного поля «вітальності» до зон «окремого життєвого ставлення», «внутрішнього світу» та «життя як цілісності» задіює соціальні еталони організації поведінки. Особливого значення

тут набуває ситуація перетину, з одного боку, процесів прийняття відповідного рівня розвитку людини суспільством, із другого – прийняття-осмислення нею себе в новій соціально-психологічній якості. Серед соціально значущих факторів такого перетину особливе місце посідає процес особистісної ініціації (Вірна, 2008). Ініціація як своєрідний ритуал посвяти рівнозначний онтологічній зміні екзистенційного стану. Так, зокрема, М. Еліаде зазначає, що феномен «посвяти» постійно співіснує з реальним життям людини. Людське життя повне глибинних криз, тривоги, утрат і набуття самого себе, «смерті й воскресіння». У моменти загальної кризи людство застосовує способи оновлення, для того щоб змінити життя (Еліаде, 2002). Отже, криза завжди є випробуванням для особистості, оскільки кожен перехід новий рівень життя на нову лінію розвитку особистості призводить до порушення наявної захисної структури. Захисна структура існує у вигляді ієрархії цінностей, соціально-психологічних установок, належності до певної соціальної й референтної групи, моральних цінностей суспільства тощо. Якщо людина їх позбавлена чи не розвиває, або, як у випадку прояву інфантильності, не потребує, тоді її образ Я втрачає завершеність і цілісність.

Завершуючи теоретичні роздуми щодо визначення функціональних меж інфантильності в ситуації життєвої кризи, вважаємо принциповим зазначити, що функціональні резерви інфантильної особистості визначаються незрілістю комплексу «Я», який виступає в ролі незрілої позиції спостереження стосовно як до зовнішнього, так і внутрішнього світу. Іншими словами, людина завжди дивиться і в зовнішній, і у внутрішній світ крізь призму свого «Я». Тобто чим міцніший і сталіший є цей комплекс, тим кращою є позаситуаційна поведінка людини, тим краще вона диференціює оцінки зовнішнього значимого світу. Завдяки цьому людина привносить свою визначеність через будь-які ситуації, інколи, навіть усупереч усім змінам навколишнього світу – саме в цьому випадку йдеться про високий рівень особистісного розвитку. Однак у ході онтогенезу комплекс «Я» тією чи іншою мірою змінюється й уточнюється, а особливо в період інтенсивного його розвитку (дитинство, юність), що є закономірним процесом, він може досить потужно перетворюватися. Тому основна психокорекційна робота з інфантильною особистістю повинна припадати саме на ці сензитивно-активні періоди онтогенезу.

Висновки й перспективи. Проведене теоретичне обґрунтування та моделювання функціональних меж інфантильності в ситуації

життєвої кризи розкриває науковий простір методологічного аналізу проблеми інфантилізму в характеристиках переінтеграції комплексу Я із задіянням потребово-мотиваційної сфери від вітальних атрибутів до онтології рефлексивно-сміслових перетворень особистості. Перспективами подальшого вивчення проблеми є визначення модальностей комплексу Я інфантильної особистості в умовах переживання життєвих криз і врахування клінічної картини й спрацьовування захисних механізмів в окресленні функціональних меж інфантильності.

Література

1. Амбрумова, А. Г. (1985). Анализ состояний психологического кризиса и их динамика. *Психологический журнал*, 6 (6), 107–115.
2. Ахмеров, Р. А. (1994). Биографические кризисы личности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. наук: спец. 19.00.01. Москва.
3. Василюк, Ф. Е. (1995). Жизненный мир и кризис: типологический анализ критических ситуаций. *Психологический журнал*, 16 (3), 90–101.
4. Василюк, Ф. Е. (1984). Психология переживания (анализ преодоления критических ситуаций). Москва: Изд-во Моск. ун-та.
5. Вірна, Ж. П. (2008). Особистісна ініціація відчуження як функція соціальної адаптації, *Вісник Прикарпатського університету. Філософські та психологічні науки*, 143–146.
6. Гроф, С., Гроф, К. (2003). Духовный кризис: когда преобразование личности становится кризисом. Москва: Изд во Трансперсонального ин-та.
7. Зеер, Э. Ф., Сыманюк, Э. Э. (1997). Кризисы профессионального становления личности. *Психологический журнал*, 18(6), 35–44.
8. Карвасарский, Б. Д. (2006). *Клиническая психология*. Санкт-Петербург: Питер.
9. Колесов, Д. В. (1991). *Эволюция психики и природа наркотизма*. Москва: Педагогика.
10. Линдемманн, Э. (2006). Клиника острого горя. *Психология мотивации и эмоций*. Москва: МПСИ, 591–598.
11. Олпорт, Г. (2002). Становление личности. Москва: Смысл.
12. Сабельникова, Е. В., Хмелева, Н. Л. (2016). Инфантилизм: теоретический конструкт и операционализация. *Образование и наука*, 3 (132), 89–105.
13. Селье, Г. (1982). Стресс без дистресса. Москва: Прогресс.
14. Титаренко, Т. М. (2008). Життєві завдання як практики самоконституювання особистості. *Соціальна психологія*, 6, 3–11.
15. Титаренко, Т. М. (2018). Психологічне здоров'я особистості: засоби самопомоги в умовах тривалої травматизації. Кропивницький: Імекс-ЛТД.
16. Чуйко, Г. В., Комісарик, М. І. (2019). Проблема життєвих криз особистості у психології. *Психологічний часопис*, 5(1), 41–56. DOI: <https://doi.org/10.31108/1.2019.1.21.3>

17. Элиаде, М. (2002). Тайные общества. Обряды инициации и посвящения. Киев.
18. Эриксон, Э. (2018). Детство и общество. Санкт-Петербург: Питер.
19. Шапорева, А. А. (2002). Аналитический обзор исследований понятий психическая зрелость, нарушения развития и психический инфантилизм. *Журнал прикладная психология*, 3, 45–51.
20. Beautrais, A. (2000). Risk factors for suicide and attempted suicide among young people. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 34 (3), 420–436. DOI: <https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2000.00691.x>
21. Nolen, H. S. (2013). *Abnormal Psychology*. 6th ed. Boston, USA: McGraw–Hill.
22. Podolskij, A. (2012). Development and Learning. In: *Encyclopedia of the sciences of learning*, 944–950. New-York; Heidelberg: Springer.

References

1. Ambrumova, A. G. (1985). Analiz sostoyaniy psihologicheskogo krizisa i ih dinamika [Analysis of the states of a psychological crisis and their dynamics]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 6 (6), 107–115 (in Russian).
2. Ahmerov, R. A. (1994). Biograficheskie krizisyi lichnosti [Biographical crises of personality]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moskva (in Russian).
3. Vasilyuk, F. E. (1995). Zhiznennyiy mir i krizis: tipologicheskij analiz kriticheskikh situatsiy [The world of life and crisis: a typological analysis of critical situations]. *Psihologicheskij zhurnal – Journal of Psychology*, 16 (3), 90–101 (in Russian).
4. Vasilyuk, F. E. (1984). Psihologiya perezhivaniya (analiz preodoleniya kriticheskikh situatsiy) [Psychology of experience (analysis of overcoming critical situations)]. Moskva: Izd-vo Mosk. un-ta (in Russian).
5. Virna, Zh. P. (2008). Osobystisna initsiatsiia vidchuzhennia yak funktsiia sotsialnoi adaptatsii [Personal initiation of alienation as a function of social adaptation]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Filosofski ta psykholohichni nauky – Bulletin of the Precarpathian University. Philosophical and Psychological Sciences*, 143–146 (in Ukrainian).
6. Grof, S., Grof, K. (2003). Duhovnyiy krizis: kogda preobrazovanie lichnosti stanovitsya krizisom [Spiritual crisis: when personality transformation becomes a crisis]. Moskva: Izd vo Transpersonalnogo in ta. (in Russian).
7. Zeer, E. F., Syimanyuk, E. E. (1997). Krizisyi professionalnogo stanovleniya lichnosti [Crises of professional development of the personality]. *Psihologicheskij zhurnal – Psychological Journal*, 18(6), 35–44 (in Russian).
8. Karvasarskiy, B. D. (2006). Klinicheskaya psihologiya [Clinical psychology]. Sankt-Peterburg: Piter (in Russian).
9. Kolesov, D. V. (1991). Evolyutsiya psihiki i priroda narkotizma [The evolution of the psyche and the nature of drug addiction]. Moskva: Pedagogika (in Russian).

10. Lindemann, E. (2006). Klinika ostrogo gorya [Acute Grief Clinic]. *Psihologiya motivatsii i emotsiy – Psychology of motivation and emotions*. Moskva: MPSI, 591–598 (in Russian).

11. Olport, G. (2002). Stanovlenie lichnosti [Formation of personality]. Moskva: Smyisl (in Russian).

12. Sabelnikova, E. V., Hmeleva, N. L. (2016). Infantilizm: teoreticheskiy konstrukt i operatsionalizatsiya [Infantilism: a theoretical construct and operationalization]. *Obrazovanie i nauka – Education and Science*, 3 (132), 89–105 (in Russian).

13. Sele, G. (1982). Stress bez distressa [Stress without distress]. Moskva: Progress (in Russian).

14. Tytarenko, T. M. (2008). Zhyttievi zavdannia yak praktyky samokonstytuiuvannia osobystosti [Life tasks as practices of self-constitution of personality]. *Sotsialna psikhohihiia – Social Psychology*, 6, 3–11 (in Ukrainian).

15. Tytarenko, T. M. (2018). Psykholohichne zdorovia osobystosti: zasoby samodopomohy v umovakh tryvaloï travmatyzatsii [Psychological health of the individual: means of self-help in conditions of long-term trauma]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD (in Ukrainian).

16. Chuiko, H. V., Komisaryk, M. I. (2019). Problema zhyttievykh kryz osobystosti u psikhologii [The problem of life crises of personality in psychology]. *Psykholohichni chasopys – Psychological Journal*, 5(1), 41–56 (in Ukrainian).

17. Eliade, M. (2002). Taynyie obschestva. Obryadyi initsiatsii i posvyascheniya [Secret societies. Rites of initiation and dedication]. Kiev (in Russian).

18. Erikson, E. (2018). Detstvo i obschestvo [Childhood and society]. Sankt-Peterburg: Piter (in Russian).

19. Shaporeva, A. A. (2002). Analiticheskiy obzor issledovaniy poniaty psikhicheskaya zrelost', narushenie razvitie, i psikhicheskiy infantilizm [Analytical review of exploration of the concepts of psychological maturity, developmental disorder, and psychological infantilism]. *Zhurnal prikladnoi psihologii – Journal of Applied Psychology*, 3, 45–51 (in Russian).

20. Beautrais A. (2000). Risk factors for suicide and attempted suicide among young people. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 34 (3), 420–436. DOI: <https://doi.org/10.1080/j.1440-1614.2000.00691.x>

21. Nolen, H. S. (2013). *Abnormal Psychology*. 6th ed. Boston, USA: McGraw–Hill.

22. Podolskij, A. (2012). Development and Learning. In: *Encyclopedia of the sciences of learning*, 944–950. New-York; Heidelberg: Springer.

Received: 07.10.2020

Accepted: 19.10.2020